

तिचा तीन वर्षांचा नातूं आज दंगा मस्ती न करता सकाळी उठून ब्रेकफास्ट खात असतो.

ती नुकतीच पोहून आलेली असते. खोलीत पाऊल टाकतांच त्याला म्हणते, “सुप्रभातम्”.

तो गोड हसून तिला प्रत्युत्तर करतो “सूपर भातम्”. हा नवीन उच्चार तिची करमणूक करतो अन् ती हसते. मुलीकडे आल्यापासून तिने चंग बांधलेला असतो नातवाला मराठी भाषा शिकविण्याचा अन् जोडीला भारतीय संस्कार करण्याचा. रोज देवाची पूजा करताना तो तिच्याबरोबर देवाला हळद कुंकू वहायला लागतो.

सकाळचे प्रातःस्मरण म्हणायला ती सुरवात करते. एका हाताने चमचा धरून दुसऱ्या हाताने तो अर्धाच नमस्कार कपाळावर टेकवितो नी शहाण्या मुलासारखा तिच्या म्हणण्याची पोपटपंची करायला लागतो. तिला अधिकच हसायला येते. तिची श्लोकाची चाल म्हणजे कांहीतरी देवाचे आहे इतपत कळले तरी खूप आहे असं तिला वाटतं आणि ती कौतुकाने त्याला न्याहाळू लागते.

तेवढ्यांत तो विचारतो. Where is your kunku Aaji? “आजी तुझं कुंकू कुठंय?”

ती चमकते. तिच्या मनांत खोल कुठेतरी पाताळांत दडलेली तिन्हीसांज उजळते. वडील कामावरून नुकतेच परतलेले असतात. तिची आजी तुळशीवृद्धावनांसमोर सांजवात लावीत असते. सगळी भावंडे जमतात शुभं करोती म्हणण्याकरीतां. नी तेवढ्यांत वडील गरजतात. “सोने, तुझं कुंकू कुठंय?” किती वर्ष लोटली त्याला. पण तरीही वडिलांच्या बोटांचे ठसे तिला मांडीवर दिसतात. आई तिच्या वडिलांना नजरेनेच दटावते नी तिला कळवळून जवळ घेते. हे सारे तिला डोळ्यांसमोर उभे रहाते - जसं काळ्याकूटू अंधारांत झारोक्यातून येणाऱ्या छोट्याशा उजेडाच्या तिरिपीने खोलींत सर्वकाही स्पष्ट दिसावं तसं. तेव्हां होरपळलेली मांडी ती उगाचच परत परत कुरवाळीत बसते.

आठवणींचं वादळ अधिकच घोंगावतं. घरी हळदी कुंकू होतं चैत्रातलं. जमलेल्या बायकांना हळदी कुंकू लावायची कामगिरी तिच्यावर असते. एका म्हाताऱ्या बाईनां

तिने कुंकू लावले म्हणून आजी तिला रागावते. ती अधिकच बुचकळ्यांत पडते. आई मात्र नेहमीप्रमाणे तिची बाजू घेते. तिला लक्षांत आलेले असतं की तिची आई वेगळ्यांच विचारांची आहे.

मग पुढे कॉलेजमध्ये जातानाची गोष्ट. “साधी रहाणी आणि उच्च विचारसरणी” या घोषाच्या कवायतीत तिचं बालपण तरूणपणांत नकळत पोहचलं होतं. आजकालच्या मेकअप-लिपस्टीकची बातच तेव्हां नव्हती. तरीही ती शौकीनपणे त्यातल्या त्यांत साडीला मॅचिंग म्हणून रांगोळीच्या रंगांच्या छटा वापरून कुंकू लावीत असे. कधी गुलाबी. कधी अबोली. कधी किरमीजी. एकदा असंच पिवळ्या साडीला मॅचिंग म्हणून तिने कपाळाला नुसतांच हळदीचा टिळा लावला. पण ते वडिलांच्या काक नजरेतून सुटलं नाही. त्यांचे कडक शब्द तिच्या कानांवर आदळले. “साडीला मॅचिंग म्हणून नवरा बदलशील उद्या ?” जिभेच्या टोकावर हटून बसलेलं उत्तर - “अय्या, किती छान कल्पना ?” पण केवळ मागे उभ्या असलेल्या तिच्या आईच्या डोळे मिचकावून मिस्कील ईशाच्याने तिला गप्प बसवले.

मग पुढे जनरितीप्रमाणे आईवडिलांनी बघितलेल्या एका उमद्या मुलांशी तिचे लग्न झाले. नवीन लग्न झाले असतांना ते एकदां दोघे नाटकाला गेले होते. तिने सुरेख काळी चंद्रकळा नेसली होती. नी त्याला मॅचिंग काळे कुंकू तिने लावले. जे वडिलांनी कधींच लावू दिले नाही. त्यांची नेहमीची घोषणा तिच्या कानांत घुमली. “नवन्याकडे गेलात की ××× नाचलांत तरी विचारणार नाही.” ती तयार होऊन बाहेर आली. तो अनिमीष नेत्रांनी तिच्याकडे पहात राहीला. पण क्षणांतच त्याच्या कपाळावर आठी आली नी त्याने काळं कुंकू परत लावू नकोस असं सांगितलं.

मधुचंद्राचे दिवस होते रविवारची दुपार. ती नाहून केस मोकळे सोडून बसली होती उन्हांत वर्तमानपत्र वाचीत. मनांतल्या मनांत एखाद्या बंगाली सिनेमांतली नायिका होऊन. तो खोलींत आला. तिच्या काळ्याभोर केसांमध्ये तो हरवत असतांना एकदम त्यांचं तिच्या कपाळाकडे लक्ष गेलं, काहीसं रागानेच म्हणाला, “हे काय, तुझं कुंकू कुठंय ?”

अमेरिकेत उच्च शिक्षण घेऊन आलेला होता म्हणून तो आधुनिक विचारांचा असेल या तिच्या आशेला तडा गेला. तिने मुकाटपणे उटून कुंकू रेखले. आतां कुंकू लावले नाही तरी तिला वस्त्रहीन वाटत असे. जणूं काही ते तिच्या कपाळावर गोंदलेलच होतं. कुंकूवाची इतकी तिला सवय झाली होती की तिच्या आजीच्या कपाळावरच्या गोंदण्याचा अर्थ तिला उमगून गेला होता. रात्री झोपतांनासुद्धा. तसंच सकाळी स्नान झाल्यावरही लगेच ती न विसरतां कुंकू लावत असे.

पुढे वडिल गेले. तेव्हां तिच्या आईनं पहिल्या दिवशी कुंकू लावलं नाही. तेव्हां तिला स्वतःलाच अस्वस्थ झाले. आईचं भव्य कपाळ - चंद्रकोरीच्या नसण्याने आभाळ जसं रिकामंरिकामं भासतं तसं. पण मामाचे शब्द तिच्या कानांवर पडले, “ताई, असं नाही चालायचं, तुला कुंकू लावलेच पाहीजे.” आईने परत ठसठशीत कुंकू लावायला सुरुवात केली म्हणून नकळत तिला हायसं वाटलं.

भारतांत राहीली त्यापेक्षा आतां ती अमेरिकेत खूप वर्ष राहीली. विचारांनी अधिकच पूर्ण परिपक्व झाली. तिथेच जन्मलेल्या तिच्या मुलांना तिने कधीच कुंकू लावण्याचा हटू धरला नाही. अमेरिकन लोकांना कुंकवाचा अर्थ सांगतांना ती म्हणत असे, “हल्लीच्या युगांत it is strictly a make up!” तरीही रोज उठल्यावर यांत्रिकपणे ती कुंकू लावत असे.

जेव्हां आई अचानक जग सोडून गेली, तेव्हां ती जीवाच्या आकांताने तिला सातासमुद्रापल्याड शेवटचं पहायला गेली. तिच्यासाठी सर्व खोळळून राहीली होती. आईच्या अंतिम यात्रेची तयारी एकीकडे चालली होती. आईचा चेहरा शांत दिसत होता पण काहीतरी हरवल्यासारखं भासत होतं. कोणाला सुचत नव्हते. तेव्हढ्यांत तिच्या वहिनीने पटकन येऊन आईच्या कपाळावर नेहमीसारखी ठसठशीत कुंकवाची टिकली लावली तेव्हां तिचा जीव भांड्यांत पडला. आतां आईची मूर्ती पूर्ण भासत होती.

आतां ती प्रौढत्त्वाकडून वृद्धत्त्वाकडे झूकू लागली. पूर्वीसारखी तिची आठवण आजकाल टवटवीत राहीली नव्हती. रोज उटून तिचा चष्मा, घड्याळ, इ. शोधायची तिची कवाईत चालत असे. केशभुषा वेषभुषा यांत विशेष तिचं भान नसे. तसंच आज झाले. पोहून आल्यावर आरशांत पहायला ती विसरली. सकाळचा चहाही अजून तिने घेतला नव्हता म्हणून नातवाच्या सोबतीला ती चहा पीत बसली.

नी या तिसन्या पुरुषाने - आयुष्यांत तिच्यावर खूप प्रेम करणाऱ्यांपैकी आतां या तिसन्या पुरुषाने तिला तोच प्रश्न परत विचारला, “तुझं कुंकू कुठंय ?”

“अरे खरंच, विसरलेच की !” असे म्हणत ती निमुटपणे उठली आणि यांत्रिकपणे तिने कुंकवाची टिकली कपाळावर टेकली.

- ज्योती जोशी

jyotijoshi@comcast.net.

(भिसे, कारखानीस कुटुंबीय आणि "मायबोलीचा विश्वसेतू" च्या सह-संपादकांच्या परवानगीने
"मायबोलीचा विश्वसेतू" या पुस्तकातून)